SE POATE FACE ȘTIINȚĂ A LIMBII FĂRĂ A ȚINE SEAMĂ DE ȘTIINȚA LITERATURII ȘI INVERS?

Daiana FELECAN*

IS IT POSSIBLE TO STUDY LANGUAGE SCIENCES WITHOUT TAKING INTO ACCOUNT THE SCIENCE OF LITERATURE AND VICE VERSA?

Abstract: Language and literature research are only formally two different concerns. In fact, they depend on each other. A literary analysis will never be complete unless it contains "traces" of linguistic research, while a meaningful linguistic interpretation will only be achieved by using observations from the sphere of literary commentary. We call into question a so-called investigation that claims to be of literary criticism if it is limited to the specific tools of the discipline in question omitting the lexical-grammatical arguments that support and justify the demonstration. We believe that any statement related to a literary text must find support in a fact of language. In the same way, the grammatical research of the aesthetic sign cannot exclude considerations from the literary field to confirm the option for a specific lexical meaning, morphological value or syntactic function. The two branches of humanistic science are indispensable to each other, and their combination will lead to identifying the complete meaning of a text.
In the present article, we will try to demonstrate how the specific tools of each of the before-mentioned disciplines, put at the service of the same discourse, save the material of cognitive insufficiency and generate a complex perspective on the analysed discourse. We will use linguistic, lexical-grammatical and semantic terminology.

Keywords: *language, literature, surface structure, deep structure, meaning*.

Motto:

„Utilizarea metodologiilor din arii de cercetare diverse mi-a întărit convingerea că o analiză completă și corectă a oricărui tip de text (inclusiv a textului literar) nu poate fi văduvită de instrumentele de investigare specifice domeniului lingvistic. Cunoașterea exactă pe care o conferă lingvistica și aplicarea ei ca unitate de măsură în analizele literare este garanția salvării receptării de judecăți bazate pe impresii și aproximări.
Apelul la sursă în urmărirea evoluției istorice a unui fapt de limbă este condiția preliminară a oricărui studiu solid fundamentat științific. Altfel, este ca atunci când vrem să înălțăm un edificiu fără să-i asigurăm structura de rezistență. La

* Prof. univ. dr. habil., Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, daiana18felecan@yahoo.com

prima adiere, construcția se clatină și se dărâmă. Doar putința certificării cu fapte de limbă reperabile în incursiunea istorică este garanția valabilității afirmațiilor noastre; doar sprijinul pe argumente concrete oferă demonstrațiilor caracter științific și ne ține la adăpost de diletantism" (Felecan 2018: 20).

Cercetarea limbii și a literaturii sunt doar formal două preocupări diferite, în fond acestea se condiționează reciproc. Niciodată nu va fi completă o analiză literară dacă nu va conține și „urme" ale constatărilor care vin dinspre sfera limbii, după cum complinirea unei interpretări pregnant lingvistice o vor conferi remarci de factura comentariului literar. Punem sub semnul întrebării o așa-zisă investigație care se pretinde a fi de critică literară, dacă aceasta se rezumă doar la utilizarea instrumentarului specializat disciplinei în cauză și lasă pe dinafară argumentele lexico-gramaticale care să susțină și să justifice demonstrația. Considerăm că orice afirmație făcută pe marginea unui text literar trebuie să-și găsească suportul într-un fapt de limbă. Tot astfel, din cercetarea gramaticală a semnului estetic este nepermis să absenteze considerații care vin dinspre domeniul literar, să confirme opțiunea pentru un anume sens lexical, valoare morfologică ori funcție sintactică. Cele două ramuri ale științei umaniste își sunt indispensabile una alteia și îmbinarea lor va conduce la constituirea sensului plenar al unui text.

În articolul prezent, vom încerca să demonstrăm cum folosirea instrumentarului specific fiecărei discipline, pus în slujba aceluiași discurs, salvează materialul de insuficiență cognitivă și generează o perspectivă complexă asupra discursului supus judecății noastre. Ne vom folosi de terminologia specific lingvistică, lexico-gramaticală și semantică.

Întrebarea din titlu ar trebui să constituie punct de plecare și de reflecție pentru toți aceia care se dedică textului literar. Ne referim la textul literar care slujește drept exemplu pentru demonstrarea variatelor potențe conținute în alcătuirea sa. Discursul literar se adresează în primul rând cercetătorului literat, *i.e.* istoricului literaturii, criticului literar și oricărei persoane cu veleități înspre interogarea artistică a unui astfel de tip de text. În urma acestor întreprinderi, rezultă situări scriptice ale autorului în epoca în care a trăit și a creat, deci date biografice mai mult sau mai puțin concludente – în funcție de obiectul de studiu propus, informații ce țin de receptarea operei respective și analize literare propriu-zise: explicitări de titlu (de operă, de capitole etc.), inventarierea tehnicilor narative utilizate în cazul textului epic, a motivelor în cazul celui liric, observații referitoare la „vocile" care se „aud" în text – autor concret/autor abstract, eu narant/eu narat, voce lirică/subiect liric/eu liric/ siluetă lirică, voce dramatică/voce auctorială, la distribuția materiei epice/lirice/dramatice într-o anume formă (compoziția), la depistarea secvențelor literare și delimitarea lor (împărțirea textului în unități de sens (structura)) etc. Este un lucru știut că pentru a fi complet, textul literar are

nevoie de intervenția încă a unei instanțe – pe lângă cele puse de el însuși la dispoziție –, care să-i complinească sensul. Ne referim la cititor, la receptorul operei literare, cel pe care autorul îl are în vedere dintru început și, uneori, în anumite genuri literare, îi semnalează prezența, invocându-l: naratarul[1].

Glosările cele mai superficiale pe marginea textului literar sunt acelea care se rezumă la avansarea unor date biografice despre autor și la rezumarea întregului. Nici abordarea întreprinsă de o bună parte a criticii literare nu este una satisfăcătoare. Nu punem între paranteze obiectivele din planul de lucru enumerate mai sus, dar limitarea la acestea nu va conduce la o receptare completă a obiectului investigat. Trebuie să pornim de la premisa că textul literar este un compozit cu dublă structură: una care *se vede* și care se adresează prin excelență simțului estetic, eufoniei și o alta care *se presimte,* ascunsă la prima lectură chiar și ochiului deprins să intuiască dincolo de formă sens. Mai întâi, așadar, vorbim despre structura de suprafață a discursului literar, a cărei corectă descifrare deschide porțile spre structura de adâncime. Numai luarea în considerare a ambelor tipuri de structuri va asigura reușita comunicării literare. Textul nu este un bun în sine, ci un bun comun, am putea spune, adică îl are mereu în vedere pe receptor, același receptor pentru amândouă părțile sale. Excepția o constituie discursul dramatic, care se bucură de o receptare multiplă, grație constituției sale: pe de o parte, se identifică un text principal (replicile dintre personaje) – care se adresează receptorului general, să-i spunem –, și, pe de altă parte, un text secundar – didascaliile –, care vizează actorii-personaje și stafful tehnic (regizor, luminist etc.). Considerațiile noastre privitoare la opera literară din prezentul articol fac trimitere doar la textul principal. Structura de suprafață, „la vedere”, conține indicii lexico-gramaticali pe care se sprijină structura de adâncime, uneltele de „forare”, instrumentele de „disecție” cu care se operează în aceasta și care o justifică. Pentru buna situare în acest moment al analizei, receptorul trebuie să facă dovada deținerii competenței lingvistice. Este necesar să fie un rafinat cunoscător al limbii în care este redactat textul și al mecanismelor interne de funcționare a acestuia. Fiecare unitate de analiză de la suprafață își va găsi corespondent și mijlocitor întru comprehensiune în adâncul textului. Niciun indiciu nu este gratuit și nu rămâne în afara construcției de ansamblu a operei. Trebuie doar pricepere adecvată din partea destinatarului pentru restituirea sensului corect al textului. Vorbim de această dată despre deținerea competenței expresive, a acelei abilități prin care cititorul este pregătit să se confrunte cu instrumentele gramaticale pentru a le transforma în unelte care înlesnesc accederea la sens. Această repartiție a competențelor amintește de nivelurile coșeriene ale limbajului[2]. Noi ne situăm, în abordarea noastră momentană, la nivelul individual al acestuia, la

[1] Pentru relația emițător-receptor, vezi și Felecan 2018: 59-70.
[2] Pentru cele trei niveluri ale limbajului, vezi Coșeriu 1994: 135-136.

nivelul sens-discursului. Cum spuneam, fiecare element din planul de deasupra își va găsi reflexia în planul intuitiv. Autorii iau în folosință semnificanții doar pentru a crea noi semnificați. Și asta, deoarece, cum afirma același Eugen Coșeriu, noi nu învățăm o limbă, ci învățăm să creăm într-o limbă. Preluăm tradiția, „discursuri repetate", sintagme și structuri preexistente, dar nu ne limităm doar la a modela cu acestea; mai mult, le prelucrăm într-o manieră particulară, extragem ineditul din ele și ajungem, astfel, la valori cu totul noi. Întrebuințăm „tehnica liberă" pentru a preschimba tradiția în inovație, care nu înseamnă nicidecum redarea aspectului originar al unei creații, o suprapunere de două mentalități: cea a creatorului și cea a receptorului. Dimpotrivă: înseamnă îndepărtare avizată și asumată de model, înseamnă „brevetare" de „frumuseți și prețuri noi". Ceea ce salvează receptarea de superficialitate, ceea ce o ține la adăpost de impresie și o transformă în argument incontestabil este tocmai certa jonglare cu instrumentarul de factură lingvistică furnizat de autor. Revenim de unde am plecat, după acest periplu al pledoariei pentru găsirea Sensului: fiecare însemn verbal „crescut" pe structura de suprafață are menirea de a se „împărtăși", de a se descompune în „constituenți imediați" în structura de adâncime, care constituie, totodată, structura de rezistență a textului. Sensul este peren, el răpune timpul și prejudecățile de interpretare, îmbogățindu-se cu/adaptându-se la cerințele/exigențele evului căruia îi aparține fiecare receptare.

Considerațiile noastre de până în acest moment au fost legate de sensul artistic al operei literare, dar, oricât ar părea de bizar, aceasta își consolidează un sens și la nivelul de suprafață, un sens gramatical, dependent de sensul beletristic. Sensul gramatical, cum convențional l-am numit, se diseminează în informațiile de ordin morfologic, sintactic și semantic care l-au generat. Pentru că da, un studiu creditabil sintactico-morfologic nu se poate face punând între paranteze știința sensului, semantica.

Folosindu-ne de tehnica *mise-en-abyme*-ului, am ales un fragment în proză, redactat în limba română – deoarece numai scrierile originale îngăduie o analiză lingvistică exhaustivă –, aparținând lui Gabriel Liiceanu, din cartea *Ușa interzisă*. Vom demonstra cum, doar epuizând considerațiile de factură lingvistică, se ajunge la Sensul (global al) textului. Pornim de la comandamentul că orice observație pe care o facem, de orice natură va fi fiind, nu trebuie să depășească litera textului, dar este necesar să fie împinsă până în marginea lui, adică până acolo unde va fi epuizat de semnificații.

Un prim pas întru întâlnirea proemială cu textul este citirea lui succesivă, în respectul întrebuințării semnelor de punctuație; o preliminară familiarizare cu acesta. După ce ne asigurăm că aceasta s-a produs, purcedem la evidențierea predicatelor și a elementelor de relație. Următorul pas îl constituie delimitarea frazei în propoziții și numerotarea acestora (nu a

predicatelor, ci a propozițiilor în ordinea în care apar). Apoi se trece la schema frazei: reluarea cronologică a fiecărei propoziții, cu următoarele precizări[3]:
- stabilirea funcției sintactice a fiecărei propoziții subordonate și specificarea propoziției/propozițiilor principale;
- trecerea între paranteze, în dreptul fiecărei propoziții subordonate, a numărului propoziției regente;
- numirea, prin enunțarea valorii morfologice, a termenului regent;
- menționarea elementelor de relație, de asemenea cu indicarea valorii morfologice a acestora;
- stabilirea raporturilor sintactice dintre propozițiile principale și dintre cele subordonate (dacă este cazul).

Redăm în continuare fragmentul:

„/*Există* zone în ființa ta[1]/ [***pe care***[2a] [nici măcar tu[3a] *nu trebuie*[2b]] ***să*** le *atingi*[3b]] **și** [***pe care***[4a], [***dacă*** *nu* le *poți* trece cu vederea[5]], *trebuie*[4b]] [***să*** le *vizitezi* pe furiș[6]] **și** [***să*** *uiți* de îndată[7]] [***că*** *ai făcut*-o[8]]" (Liiceanu 2002: 323).

1 P
2 „pe care… nu trebuie" AT (1), subst. *zone*, pron. rel. *care*, precedat de prep. simplă *pe*
3 „să le atingi… nici măcar tu" SB (2), vb. impers. *nu trebuie*, conj. subord. simplă *să*
4 AT (1), subst. *zone*, pron. rel. *care*, precedat de prep. simplă *pe*, *și* cop. 2
5 CDȚ (6), vb. *să vizitezi*, conj. subord. simplă *să*
6 SB (4), vb. impers. *trebuie*, conj. subord. simplă *să*
7 SB (4), vb. impers. *trebuie*, conj. subord. simplă *să*, *și* cop. 6
8 CD (7), vb. tranz. *să uiți*, conj. subord. simplă *că*.

Din punct de vedere morfologic și lexical, merită a fi menționată locuțiunea verbală *a trece cu vederea* și locuțiunile adverbiale *pe furiș* și *de îndată*. În același timp, naratorul optează pentru verbul mai „plin" semantic *a exista*, resimțit „mai predicativ" decât susceptibilul de nonpredicativitate, în anumite contexte, *a fi*. Verbul *a atinge* nu se referă la contactul fizic, ci la „atingerea" cu gândul, la cugetarea insistentă asupra zonelor de referință.

Din punctul de vedere al sintaxei propoziției, se remarcă prezența în text a însemnelor interlocutorului la nivel pronominal, prin realizările atributului adjectival posesiv *ta* și a subiectului *tu*. Pronumele relativ, precedat de prepoziție (*pe care*) are, în ambele ocurențe, funcția sintactică de complement direct.

Din punctul de vedere al sintaxei frazei, impersonalul *a trebui* cere, de fiecare dată, câte o subiectivă, după cum tranzitivul *a uita*, o completivă directă. Nu ridică probleme de identificare cele două atributive care au drept

[3] Acolo unde este cazul, propoziția va fi reîntregită. Vezi prop. nr. 2 și 3.

regent substantivul *zone* și care se și coordonează copulativ. Este de observat distribuția simetrică a acestor două atributive: „pe care… nu trebuie” și „pe care… trebuie”, corpul fiecăreia fiind „fisurat” de alte părți de propoziție intercalate. În ceea ce privește condiționala, considerăm că propoziția ei regentă este numărul 6 (și nu 4), deoarece acolo este concentrat nucleul semantic al enunțului: dacă nu pot fi trecute cu vederea, zonele se vizitează pe furiș.

Naratorul se adresează unui „tu generic”, naratar, asupra căruia transpune propriile trăiri și sentimente.

Este de sesizat utilizarea cu valoare deontică a verbului impersonal *a trebui* atât la forma negativă, cât și la cea afirmativă. În primul caz, verbul sugerează interdicția ca ființa să acceadă la acele „zone” din alcătuirea sa care sunt extrem de sensibile și care i-ar putea provoca suferință prin răscolirea trecutului, eventual. În al doilea caz, verbul arată necesitatea de a repara fără întârziere un posibil derapaj în gândurile negative.

Perechea de virgule din text evidențiază intercalarea propoziției condiționale în interiorul propoziției atributive, a cărei unitate este „spartă” astfel de alți „intruși” sintactici.

În concluzie, apreciem că limba și literatura sunt două ramuri care caracterizează, în ultimă instanță, stilul unui scriitor și că nu se pot emite judecăți de valoare despre o operă literară fără a fi luate în considerare ambele aspecte. Ele își servesc una alteia, se întrepătrund și se completează. Altfel spus, literatura constituie materialul pe care se poate interpreta bogăția de fapte lingvistice dintr-o limbă.

Bibliografie:

Coșeriu, Eugen, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, Chișinău, Editura Știința, 1994.

Felecan, Daiana, *Întâlnire cu semnele textului. 18 popasuri de lectură critică*, cap. *„Trupul cuvântului” plămădit în mine de ei, dascălii mei…*, p. 19-23 și cap. *Marginalii la lectura textului literar*, p. 59-70, București, Editura Academiei Române, 2018.

Liiceanu, Gabriel, *Ușa interzisă*, București, Editura Humanitas, 2002.